

УДК 378.015.31.041:37.011.3-052

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

В.А.Фрицюк

Анотація. У статті розглядається професійний розвиток і саморозвиток особистості майбутнього вчителя як об'єкт досліджень психологів та педагогів.

Ключові слова: майбутній учитель, розвиток, професійний саморозвиток.

Аннотация. В статье рассматривается профессиональное развитие и саморазвитие личности будущего учителя как объект исследований психологов и педагогов.

Ключевые слова: будущий учитель, развитие, профессиональное саморазвитие.

Annotation. The article is devoted raising of problem of professional development of future teacher. An author is examine professional development of personality as an object of researches of psychologists and teachers.

Keywords: future teacher, development, professional development.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, процеси глобалізації та інтеграції світової спільноти, прагнення нашої держави стати рівноправним членом міжнародного співтовариства зумовлюють гостру необхідність модернізації системи освіти, зокрема підготовки майбутніх учителів. Це вимагає перегляду змісту основних положень педагогіки вищої школи щодо пріоритетів навчання та виховання молоді. Домінування у професійній підготовці випускників вищих педагогічних навчальних закладів репродуктивних методів навчання і, водночас, гостра потреба суспільства в особистості, здатній до професійного саморозвитку впродовж життя, утворюють сутнісну суперечність освітньої системи. Необхідність орієнтації педагогічного процесу на індивідуальність людини, узгодження її особистісного досвіду зі змістом освіти вимагають переосмислення мети, завдань і методів професійної підготовки студентів, конкретизації шляхів формування творчої особистості, створення та втілення у практику інноваційних методик. Їхнім фундаментом мають стати принципи гуманізації освіти, особистісно орієнтований підхід, визначені Національною доктриною розвитку освіти, Державною програмою “Освіта” (“Україна XXI століття”), Державною програмою “Вчитель”.

Визначення особистісних якостей майбутнього педагога, особливостей його професійної діяльності та розвитку, формування умінь саморозвитку сьогодні є одним з основних напрямків удосконалення педагогічної освіти. Підготовка майбутнього вчителя має будуватися як система умов щодо забезпечення його професійного розвитку й саморозвитку. Необхідно, щоб сучасний вчитель теоретично та практично був здатний проаналізувати свої професійні можливості й на цій основі зміг сформувати програму власного подальшого професійного зростання на будь-якому етапі професійної діяльності. Досягти цього можна шляхом формування готовності майбутніх учителів до професійного саморозвитку. Втім, у підготовці вчителів є ще багато неузгоджених питань, а в розробках її теоретичних основ – чимало невирішених проблем, зокрема, підготовці майбутніх учителів до професійного саморозвитку відводиться недостатньо уваги.

Аналіз наукових досліджень з даної проблеми. Проблему професійної підготовки вчителів всебічно висвітлено в працях О.Абдулліної, О.Акімової, В.Андрущенко, Є.Барбіної, Н.Волкової, С.Гончаренка, В.Гриньової, Р.Гуревича, І. Зязона, М.Євтуха, Л.Кондрашової, В.Кременя, Н.Кузьміної, Н.Ничкало, С.Сисоевої, В.Сластьоніна, Г.Тарасенко та ін. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі досліджували А.Алексюк, С.Архангельський, М.Євтух та ін. Шляхи формування професійної готовності до педагогічної діяльності досліджено В.Бочелоком, Л.Григоренко, Л.Кадченко, В.Мельник, О.Морозом, Г.Шевченко та ін.; готовність педагога до різних видів педагогічної діяльності розглянуто А.Капською, Г.Кіт, А.Ліненко, О.Пехотою, Л.Романишиною, Г.Троцько та ін.

Питання взаємозв'язку саморозвитку особистості з самопізнанням знайшли відображення у змісті зарубіжних теорій особистості А.Маслоу, К.Роджерса, провідною ідеєю яких є залежність процесу особистісного розвитку від чинників, що складають внутрішній світ людини, а дійові прояви зумовлені внутрішньою готовністю сприйняти зовнішній вплив і відреагувати на нього. Схожі погляди на дану проблему мають А.Анциферова, А.Брушлінський, І.Кон. Отже, проблему професійного саморозвитку доцільно розглядати крізь призму готовності до його здійснення. Про актуальність аналізованої проблеми свідчать наукові пошуки у галузях педагогіки і психології. П.Перепелиця, В.Рибалка

розглядають готовність до професійної праці у сучасних умовах. Здійснюються пошуки в напрямі розв'язання проблеми готовності вчителів до самоосвіти (Н.Ковалевська, Н.Редковець), продовжуються дослідження з формування готовності до різних видів педагогічної діяльності (Н. Лисенко).

Дотичними до проблеми саморозвитку є праці, які стосуються самовдосконалення особистості (І.Бех, Н.Бітянова, О.Блінова, І.Донцов, С.Єлканов, Л.Рувинський, Г.Селевко, М.Сметанський та ін.). Вищеназвані вчені розробили теоретичні основи самовдосконалення особистості, загальну концепцію його педагогічного стимулювання, особливості та функції самовдосконалення у професійній діяльності, обґрунтували взаємозв'язок між самовдосконаленням і ефективною професійною діяльністю тощо.

Професійний розвиток і саморозвиток особистості є об'єктом дослідження багатьох психологів та педагогів (Л.Виготський, С.Рубінштейн, К.Абульханова-Славська, Б.Федоришин, Г.Балл, Л.Мітіна та ін.). Процес формування особистості педагога висвітлювали О.Орлов, В.Семиченко, В.Якунін та ін. Становлення й розвиток педагогічної майстерності педагога вивчали І.Зязюн, Є.Барбіна, Н.Тарасевич та ін. Проблеми формування професійно-педагогічної культури педагога порушувалися в роботах Ш.Амонашвілі, В.Кан-Калика, Н.Кузьміної, О.Рудницької, Р.Шакурова та ін.

Професійний саморозвиток майбутнього вчителя зайняв важливе місце серед актуальних проблем педагогіки й розглядається у дослідженнях Н.Кічук, Є.Клімова, А.Маркової, С.Смирнова, І.Харламова та ін. У дисертаціях висвітлено проблеми професійного розвитку особистості (К.Чарнецькі), ролі мистецтва у саморозвитку особистості (М.Ценко), професіоналізму педагогічної діяльності (І.Багаєва), визначення психолого-педагогічних факторів підвищення професіоналізму викладача вищої школи (В.Панчук), формування професійної готовності вчителя початкових класів (О.Івлієва), готовності педагога до пошукової діяльності в умовах післядипломної освіти (Є.Макагон). Також проблемі професійного саморозвитку присвячено дослідження: О.Воронової (самостійна учбова діяльність як засіб саморозвитку); Б.Фішмана (педагогічна підтримка особистісно-професійного саморозвитку педагогів); С.Пятасої (методична підтримка професійного саморозвитку вихователя); Л.Квашко (педагогічні умови особистісно-професійного саморозвитку учителя); О.Ткач (соціальна рефлексія учителя як умова і засіб його професійного саморозвитку); Т.Фалахєєва (андрологічна модель професійного саморозвитку особистості студента); Т.Степанової (теорія і практика професійного розвитку й саморозвитку вчителя фізики); О.Гуч (засвоєння дослідницької функції як засіб активізації професійного саморозвитку педагога); О.Власової (підготовка майбутніх соціальних педагогів до професійного саморозвитку); С.Бабіної (формування компетенції професійного саморозвитку студентів ВНЗ) та ін.

Серед вітчизняних досліджень варто назвати праці А.Бистрюкової (стосуються проблеми формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів засобами проєктивної технології); Р.Цокура (формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки); П.Харченко (формування готовності до професійного саморозвитку у майбутнього педагога-музиканта); Т.Стрітьєвич (формування здатності до професійного саморозвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва); Т.Тихонова (педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики). Проте, проблема підготовки студентів педагогічних вищих навчальних закладів до професійного саморозвитку в нових соціально-економічних умовах потребує окремого глибокого вивчення.

Узагальнення цих праць уможливило висновок стосовно того, що, незважаючи на розв'язання авторами зловбодених проблем, у теорії педагогічної освіти майже відсутні цілісні дослідження підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до професійного саморозвитку, не обґрунтовано й не розроблено педагогічно доцільних та ефективних способів і технологій формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх педагогів.

Погоджуюся з О.Д.Колодницькою, яка під професійним саморозвитком розуміє складний, багатогранний, неперервний, свідомий процес, спрямований на становлення, інтеграцію та реалізацію в педагогічній діяльності професійно значущих особистісних рис, професійних знань, умінь і навичок майбутнього вчителя [1].

Г.С.Топчій [2] розглядає «професійний саморозвиток майбутнього вчителя» як особливий вид суб'єкт-об'єкт-суб'єктної цілеспрямованої діяльності майбутнього вчителя, спрямованої на самозмінення професійних знань, професійних умінь, професійних якостей, необхідних для успішного професійного саморозвитку майбутніх учителів, уважаючи, що в процесі професійного саморозвитку повинен здійснюватись процес набуття професійних знань, професійних умінь та професійних якостей. Для розв'язання педагогічних завдань, з якими в своїй професійній діяльності зіткнеться майбутній учитель, та для здійснення професійного саморозвитку у реальному навчально-виховному процесі, у нього повинні бути сформовані, на думку науковця, професійні знання (психолого-педагогічні та

спеціальні), професійні уміння (рефлексивні, інтелектуальні, організаторські, мобілізаційні), професійні якості (відповідальність, комунікативність, активність, заповзятливість), що є системоутворюючим чинником професійного саморозвитку фахівців.

Уважаємо, що в процесі формування умінь саморозвитку майбутнього вчителя, який сьогодні є одним з основних напрямків удосконалення педагогічної освіти, особлива увага має зосереджуватись на індивідуальному підході до кожного студента, його вихідних фахових і педагогічних здібностях, психологічних можливостях, своєрідності тезаурусу, а також власне на психолого-педагогічних особливостях формування готовності до професійного саморозвитку. Тому одним з основних завдань є надання студентам психологічних засобів, які б забезпечили їм можливість виявити власну індивідуальність. Важливо актуалізувати, розвинути в студентів здатність самостійно осмислювати проблеми й виробляти способи та шляхи їх розв'язання в процесі індивідуального пізнавального пошуку.

У побудові відповідної методики важливо, на наш погляд, приділяти увагу мотивам соціального співробітництва, коли студенти включаються в групові форми діяльності та можуть аналізувати власні досягнення й порівнювати їх з роботою своїх товаришів. Прагнення комфортно почуватися в колективі, отримати схвалення від педагога й товаришів є дуже важливим. У такій роботі виховується уміння студента оцінювати себе з точки зору своїх товаришів. Це сприяє виробленню адекватної самооцінки, здатності до саморегуляції й активізує прагнення досягти бажаних якостей, зокрема, готовності до професійного саморозвитку.

За дрібногрупових форм навчання виникають сприятливі умови для професійного саморозвитку особистості кожного. Студентську групу ми розглядаємо як колектив, що займається спільною навчальною діяльністю, а процеси спілкування в групі – як такі, що формують міжособистісні стосунки в цьому творчому колективі. За такої форми міжособистісних стосунків кожний студент групи одночасно виступає в ролі вихователя й вихованця. Спілкування є необхідним атрибутом навчальної діяльності в групі, а предметом спілкування є її продукт: студенти обмінюються враженнями, обговорюють їх, дискутують.

Міжособистісні стосунки в навчальному й позааудиторному спілкуванні підвищують мотивацію за рахунок включення соціальних стимулів: з'являється особиста відповідальність, почуття задоволення від успіху, який переживається публічно; а успішна діяльність завжди стимулює своє продовження, викликаючи позитивні переживання, почуття власної гідності. Все це формує в студентів нове ставлення до предмета, почуття особистої причетності до спільної справи. Для того, щоб колективна робота була по-справжньому продуктивною, студентам варто пропонувати таку спільну діяльність, яка була б цікавою, особистісно й соціально значущою.

Важливою умовою реалізації власної індивідуальності та, відповідно, розвитку готовності до професійного саморозвитку вважаємо взаємодію викладача й студента за принципами гуманістичної психології: безоцінність у прийнятті інших, психологічна безпека й підтримка. Важливо намагатись забезпечити психологічну безпеку, відсутність зовнішніх оцінок і критики.

Принципове значення має вироблення загальної творчої атмосфери, стимуляція проявів творчої активності в будь-яких суспільно корисних видах діяльності. Тоді спрацьовував своєрідний "принцип єдиного творчого інтелекту". Провідну роль у таких випадках відіграють загальні закономірності творчості, звичка до творчості, яка виробляється під час спроб творити – навіть не завжди завершених, не завжди з конкретними результатами.

Для стимуляції професійного саморозвитку особистості важливо дотримуватись таких вимог: забезпечувати сприятливу творчу атмосферу на заняттях, давати якомога менше конкретних настанов, відмовитись від критики, дозволити студентам діяти незалежно – це допомагає розвитку дивергентного мислення; збагачувати навколишнє мікросередовище різноманітними новими стимулами з метою розвитку допитливості; не стримувати ініціативу студентів, підтримувати висловлення оригінальних ідей; навчити студентів використовувати міжпредметні зв'язки та аналогії, широко залучаючи при цьому запитання дивергентного типу стосовно різних галузей та ін.

Між викладачем і студентами необхідно забезпечити відносини співробітництва: допомога викладача має надходити не у вигляді прямого втручання у виконання завдання, а у вигляді порад, які підштовхують їх до самостійного розв'язання.

Важливо сприяти формуванню в студентів досить високої самооцінки, яка б стимулювала їх до творчої діяльності, до професійного саморозвитку, в оцінці творчих досягнень враховувати індивідуальні результати кожного (оскільки в студентів різний рівень попередньої підготовки), а не загальноприйняті стандарти.

Крім цього, має значення цікавість викладання; незвичайна форма подачі матеріалу, що викликає

здивування, захоплення в студентів; емоційність, виразність мовлення та ін.

Висновки. Таким чином, основним принципом формування готовності до професійного саморозвитку має бути поступовість. Згідно з ним, формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів найкраще здійснювати поетапно, адже саме поетапність (П.Гальперін, В.Давидов, Н.Тализіна) дозволяє досягти високої якості розвитку певних знань, умінь й особистісних якостей при мінімальній затраті сил і часу.

Література

1. Колодницька О. Д. Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій : автореферат... канд. пед. наук, спец.: 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти / О. Д. Колодницька. — Хмельницький : Хмельницький нац. ун-т, 2012. — 20 с.
2. Топчій Г. С. Ігрові педагогічні технології як умова професійного саморозвитку майбутнього вчителя: автореф. дис ... канд. пед. наук / Г. С. Топчій . – Харків : Б.в., 2011 . – 20 с.